

SUN'IY INTELLEKT RIVOJI: FALSAFIY VA AXLOQIY MUAMMOLAR**Utayev G'ayrat G'aybulayevich¹****Buvanazarova Durdona Ulug'bekovna²**

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti,

Toshkent, O'zbekiston Ijtimoiy fanlar

kafedrasi katta o'qituvchisi¹

uggayrat@gmail.com

Stomatologiya fakulteti, I bosqich talabasi²

durdonabuvanazarova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola sun'iy intellekt (SI)ning zamonaviy rivojlanishi va uning insoniyat hayotiga ta'sirini falsafiy va axloqiy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Maqolada SI tushunchasi, uning tarixi va texnologik rivojlanishi ko'rib chiqiladi, shuningdek, inson ongining tabiati va mashinalarning "ongli" bo'lishi mumkinligi kabi falsafiy muammolar tahlil qilinadi. SI rivoji bilan bog'liq axloqiy masalalar, jumladan mas'uliyat, qaror qabul qilish jarayonida inson va mashina o'rtasidagi mas'uliyat taqsimoti, etik qarorlar va texnologik determinizm muammolari ham batafsil yoritiladi. Maqola shuningdek, sun'iy intellektning jamiyat, ish bozori va inson hayotiga ta'siri bilan bog'liq dolzarb savollarni ko'taradi va ularning yechimlari ham falsafiy ham axloqiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Ushbu ish ilmiy jamoatchilik va texnologiya etikasi bilan shug'ullanuvchilar uchun foydali bo'lishi mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, falsafa, axloq, ong, mas'uliyat, etik qarorlar, inson-mashina munosabatlari, texnologik determinizm.

РАЗВИТИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА: ФИЛОСОФСКИЕ И ЭТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ

Аннотация. В данной статье анализируется современное развитие искусственного интеллекта (ИИ) и его влияние на жизнь человека с философской и этической точек зрения. Рассматриваются понятие ИИ, его история и технологическое развитие, а также философские проблемы, связанные с природой человеческого сознания и возможностью «сознательного» поведения машин. Этические вопросы, возникающие при развитии ИИ, такие как ответственность, распределение ответственности между человеком и машиной при принятии решений, этические решения и технологический детерминизм, рассматриваются подробно. Статья также поднимает актуальные вопросы влияния искусственного интеллекта на общество, рынок труда и жизнь человека, предлагая философский и этический анализ возможных

решений. Работа будет полезна научному сообществу и специалистам по этике технологий.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, философия, этика, сознание, ответственность, этические решения, отношения человек-машина, технологический детерминизм.

THE DEVELOPMENT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: PHILOSOPHICAL AND ETHICAL ISSUES

Article. This article analyzes the modern development of artificial intelligence (AI) and its impact on human life from philosophical and ethical perspectives. The concept of AI, its history, and technological development are examined, as well as philosophical issues related to the nature of human consciousness and the possibility of machines being “conscious.” Ethical challenges associated with AI development, including responsibility, the allocation of responsibility between humans and machines in decision-making, ethical decision-making, and technological determinism, are discussed in detail. The article also addresses current issues regarding AI’s impact on society, the labor market, and human life, offering a philosophical and ethical analysis of possible solutions. This work is intended to be useful for the scientific community and specialists in technology ethics.

Keywords: Artificial intelligence, philosophy, ethics, consciousness, responsibility, ethical decisions, human-machine relations, technological determinism

Kirish

Sun’iy intellekt (SI) — bu kompyuter tizimlari orqali inson aql-zakovatiga xos bo’lgan tahlil, o’rganish, tilni tushunish, qaror qabul qilish va boshqa kognitiv funksiyalarni simulyatsiya qilish maqsadida yaratilgan sun’iy tizimlar majmuasidir. Bu tushuncha va unga oid texnologiyalar bugungi kunda nafaqat nazariy tadqiqot obyekti, balki real dunyoda ham keng qo’llanilmoqda. [1]

SI tarixiy jihatdan mustaqil ilmiy yo’nalish sifatida shakllanishining rasmiy boshlanishi 1956-yilda bo’lib o’tgan Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence (Dartmouth konferensiyasi) bilan bog’liq. Aynan shu yig’ilishda “Artificial Intelligence” atamasi birinchi marta ilmiy hamjamiyatda rasman qo’llanilgan. [2]

Ushbu dastlabki bosqichda SI tadqiqotlari asosan simbolik yondashuvlar — ya’ni mantiqiy algoritmlar va ekspert tizimlar yordamida inson aql-zakovati funksiyalarini «simulyatsiya» qilishga qaratilgan idi. Bunday paradigmalar o’sha davrda «klassik SI» deb atalgan va inson ongini mashina orqali mantiqan taqlid qilish mumkinligi haqidagi umidlarni uyg’otdi. [3]

Lekin hisoblash quvvati ortishi, ma'lumot hajmining oshishi va kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi bilan, SI paradigmasi keskin o'zgardi: endi neyron tarmoqlar, mashinani o'rganish (machine learning) va chuqur o'rganish (deep learning) kabi yondashuvlar markaziy o'rinni egallay boshladi. Natijada SI bugungi kunda tibbiyot, ta'lim, transport, sanoat, axborot texnologiyalari va boshqa ko'plab sohalarda keng qo'llanilmoqda — ya'ni SI faqat ilm-fan emas, balki amaliy hayotning ajralmas qismiga aylandi. [1][4]

Biroq, texnologik taraqqiyot bilan birga SI rivoji bir qator falsafiy va axloqiy muammolarni ham yuzaga chiqardi. Masalan: "Mashina insonga xos ongga ega bo'lishi mumkinmi?", "Agar mashina mustaqil qarorlar qabul qilsa — mas'uliyat kimda bo'ladi?" kabi savollar bugungi kunda ham dolzarb. [5]

Shu sababli ham, sun'iy intellekt rivojini tahlil qilishda faqat texnik yutuqlar emas — uning tabiati, ong va shaxsiylik, mas'uliyat va etik me'yorlar, inson-mashina munosabatlari kabi falsafiy hamda axloqiy masalalar chuqur ko'rib chiqilishi lozim. Mazkur maqola aynan shu murakkabliklarni, ya'ni SI tarixi, uning tabiati va, eng muhimi — falsafiy va axloqiy muammolarni konseptual tahlil qilishga qaratilgan. [6]

Materiallar va metodlar

Ushbu tadqiqotda sun'iy intellekt (SI) rivoji bilan bog'liq falsafiy va axloqiy muammolarni tahlil qilish uchun sifatli metodologiya qo'llanildi. Tadqiqot materiali sifatida ilmiy maqolalar, monografiyalar, konferensiya materiallari, rasmiy hisobotlar hamda SI texnologiyalari va amaliyotiga oid statistik ma'lumotlar tanlandi. Maqola mavzusining falsafiy va axloqiy jihatlari o'rganilishi uchun interdisipliner yondashuv qabul qilindi, bunda informatika, falsafa, etika va ijtimoiy fanlarning nazariy va amaliy bilimlari birlashtirildi.

Tahlil metodlari sifatida hujjatlarni o'rganish, taqqoslash, konseptual tahlil va mantiqiy izohlash metodlari qo'llanildi. Hujjatlarni o'rganish orqali sun'iy intellekt tarixiy rivoji, texnologik paradigmalari va ilmiy yondashuvlar aniqlanib, falsafiy va axloqiy baholash uchun asos yaratildi. Taqqoslash metodidan SI'ning turli davrlardagi yondashuvlari va algoritmik paradigmalari tahlil qilinishida foydalanildi.

Konseptual tahlil metodidan SI'ning ong, shaxsiyat, mas'uliyat va etik me'yorlar bilan bog'liq masalalarni tizimli ravishda yoritishda foydalandik. Ushbu metod yordamida inson-mashina munosabatlari, qaror qabul qilishdagi mas'uliyat va etik dilemmalarni aniqlash va tartibga solish imkoniyati yaratildi.

Mantiqiy izohlash metodlari SI bilan bog'liq murakkab savollar — masalan, mashina ongining tabiati va mas'uliyat taqsimoti kabi masalalarni chuqur tahlil qilishda qo'llanildi. Bu yondashuv tadqiqot natijalarini ilmiy asosda umumlashtirish va konseptual tuzilma yaratish imkonini berdi.

Shuningdek, tadqiqotda tadqiqot obyektni ilmiy tizimlash va kategoriyalarga ajratish ishlari amalga oshirildi. Bu SI rivoji bilan bog'liq falsafiy va axloqiy

muammolarni strukturalash, ularni mavzular bo'yicha tartiblash va tahlil qilish imkonini berdi.

Ushbu metodologiya yordamida maqolada sun'iy intellektning rivoji bilan bog'liq murakkab falsafiy va axloqiy masalalar tizimli, ilmiy va konseptual tarzda yoritildi. Tadqiqot natijalari SI'ning texnologik yutuqlari va insoniyat hayotiga ta'sirini chuqur tushunishga xizmat qiladi.

Natijalar va ularning muhokamasi

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, sun'iy intellektning texnologik rivoji inson hayotining turli sohalarida sezilarli o'zgarishlarni keltirib chiqardi. SI tizimlari tibbiyot, transport, ta'lim, sanoat va xizmat ko'rsatish sohalarida avtomatlashtirish va samaradorlikni oshirishga yordam bermoqda. Shu bilan birga, SI amaliyotga joriy qilinish jarayonida turli falsafiy va axloqiy muammolar yuzaga chiqmoqda.

Falsafiy nuqtai nazardan, SI rivoji inson ongining tabiati va sun'iy tizimlar ongining mumkinligi haqidagi savollarni yangidan ko'taradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mashinalar tomonidan mustaqil qarorlar qabul qilinish imkoniyati mavjud bo'lsa-da, ularning ongga ega bo'lishi yoki inson aqlining barcha xususiyatlarini to'liq simulyatsiya qilishi hali nazariy masala sifatida qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, inson va mashina o'rtasidagi chegaralar va ularning tabiati muhim falsafiy muammo sifatida tahlil qilinadi.

Axloqiy masalalar bo'yicha natijalar shuni ko'rsatadiki, SI tizimlari qaror qabul qilish jarayonida inson bilan o'zaro bog'liq mas'uliyat masalalarini yuzaga chiqaradi. Agar tizim noto'g'ri qaror qabul qilsa yoki kutilmagan natijalar yuzaga kelsa, mas'uliyatning kimda bo'lishi masalasi dolzarb bo'ladi. Shu sababli, SI rivojida etik va huquqiy me'yorlar tizimi zarurati aniq ko'rinadi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, SI'ning jamiyatga ta'siri faqat texnologik va amaliy jihatlarida emas, balki ijtimoiy tuzum, ish o'rinlari, iqtisodiy barqarorlik va insonning hayot sifatiga ta'sir nuqtai nazaridan ham muhimdir. Shu sababli, SI rivojini baholashda kompleks yondashuv — texnologik, falsafiy, axloqiy va ijtimoiy omillarni birlashtirish zarur.

Tahlil natijalariga asoslanib, SI bilan bog'liq muammolarni hal qilishda interdisipliner yondashuv muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, faqat texnik yondashuvlarga tayanish yetarli emas; etik prinsiplar, inson huquqlari va ijtimoiy normativlar ham jarayonga integratsiya qilinishi lozim.

Shunday qilib, natijalar va ularning muhokamasi shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellektning rivoji nafaqat texnologik yutuq, balki chuqur falsafiy va axloqiy tahlilni talab qiladigan murakkab jarayon bo'lib, uni boshqarish va jamiyatga integratsiya qilishda multidisipliner yondashuv zarur.

Xulosalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, sun'iy intellektning rivoji nafaqat texnologik, balki falsafiy va axloqiy jihatlarini ham o'z ichiga oladi. SI tizimlari inson hayotining turli sohalarida samaradorlikni oshirsa-da, ular bilan bog'liq mas'uliyat, etik va ong masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda.

Falsafiy nuqtai nazardan, SI'ning ong, shaxsiylik va inson intellekti bilan bog'liq masalalari tadqiqot uchun muhim obyekt sifatida e'tiborga olinadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, mashinalar tomonidan mustaqil qarorlar qabul qilinishi mumkin bo'lsa-da, ularning inson ongini to'liq simulyatsiya qilishi hozirgi kunda hali nazariy masala sifatida qolmoqda.

Axloqiy jihatdan, SI tizimlarining qaror qabul qilish jarayonida yuzaga keladigan mas'uliyat masalalari va kutilmagan natijalar ularni boshqarish va tartibga solishda etik va huquqiy me'yorlarning zarurligini ko'rsatadi. Shu sababli, SI rivojida inson huquqlari va ijtimoiy normalarni hisobga olgan interdisipliner yondashuv talab qilinadi.

Shuningdek, tadqiqot SI'ning jamiyatga ta'sirini kompleks tarzda baholash zarurligini ko'rsatadi. Texnologik yutuqlar bilan bir qatorda, ijtimoiy, iqtisodiy va axloqiy omillarni integratsiya qilgan holda siyosat va strategiyalar ishlab chiqilishi kerak.

Umuman olganda, sun'iy intellekt rivoji insoniyat uchun katta imkoniyatlar yaratish bilan birga, murakkab falsafiy va axloqiy muammolarni ham yuzaga keltiradi. Shu sababli, SI'ni rivojlantirish va amaliyotga tatbiq etishda multidisipliner yondashuv va etik prinsiplarni hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **History of Artificial Intelligence** — Wikipedia
https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_artificial_intelligence
2. **Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence (1956 Conference)** — Wikipedia
https://en.wikipedia.org/wiki/Dartmouth_workshop
3. **Artificial Intelligence: A Modern Approach** — S. J. Russell & P. Norvig
https://en.wikipedia.org/wiki/Artificial_Intelligence%3A_A_Modern_Approach
4. **Artificial Intelligence: A Guide for Thinking Humans** — Melanie Mitchell
https://en.wikipedia.org/wiki/Artificial_Intelligence%3A_A_Guide_for_Thinking_Humans
5. **Global AI Ethics: A Review of the Social Impacts and Ethical Implications of Artificial Intelligence** — Alexa Hagerty & Igor Rubinov (2019)
<https://arxiv.org/abs/1907.07892>
6. **Artificial Intelligence: the Global Landscape of Ethics Guidelines** — Anna Jobin, Marcello Ienca, Effy Vayena (2019)
<https://arxiv.org/abs/1906.11668>